„Az ember újra fényre lép”
1956. október 23. – november 4.

A Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely kiállítása

„Rian a föld a falak dőlnek,
Kék harsonákkal zeng az ég.
S barlangjából a dohos kőnek
Az ember újra fényre lép.”

Tollas Tibor:Október 23.

Koncepció, szöveg: Majkó Zsuzsanna
Közreműködő: Harsánné Nagy Marianna
Kiállítás Grafika: Art/Fact Bt.,
Képek forrása: Fortepan.hu, Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely, Virág Jenő

A sötétség évei

1948-1956 között Magyarországon a Rákosi Mátyás kommunista pártvezető nevével fémjelzett diktatúra határozta meg a mindennapokat. A második világháború után az ország a Szovjetunió érdekszférájába került, és a szovjet mintára kiépített totális állami ellenőrzés a társadalom minden rétegére kiterjedt.

Rákosi Mátyás a „nép atyja”

Az országot a hírhedt „négyesfogat”, Rákosi mellett Gerő Ernő, Révai József és Farkas Mihály vezette, a rendszer legfőbb támasza a rettegett titkosrendőrség, az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) volt. A politikai terror időszakában bárkit letartóztathattak valós ok vagy bírósági tárgyalás nélkül. Emberek tízezrei kerültek börtönbe, belső száműzetésbe vagy kényszermunkatáborokba, miközben a társadalmat a kölcsönös bizalmatlanság és félelem légköre bénította meg. A kommunista párt a belső ellenséggel is leszámolt, koholt vádak alapján ítélték halálra Rajk László korábbi belügyminisztert.

Az állam az élet minden területét, így a gazdaságot, a kultúrát és az oktatást is a saját ideológiájához igazította. 1949-ben új alkotmányt kapott az ország, és lecserélték hazánk címerét is. 1951-ben a Városligeti szélén felavatták a rettegett szovjet diktátor, Sztálin szobrát. A gyárakat, üzleteket, egyházi iskolákat és a paraszti földbirtokokat államosították. A korábbi ifjúsági közösségeket és a cserkészetet betiltották.

Az 1951-ben felavatott Sztálin-szobor

Helyüket a pártállami szervezetek, a kisdobos- és az úttörőmozgalom vették át, amelyek a kommunista nevelést szolgálták. A sajtó és a kulturális élet szigorú cenzúra alatt működött, csak a párt irányvonalát képviselő művek jelenhettek meg.

A munkásfelvonulások és a kötelező jelszavak mögött a társadalomban mély elégedetlenség, tehetetlen düh és a szabadság utáni vágy halmozódott fel, amely végül az 1956-os eseményekhez vezetett.

Úttörők a Hermina úti iskola évnyitóján

Mindennapok a Rákosi korszakban

Az 1950-es években a nehézipar és a hadiipar erőltetett fejlesztésével egyidejűleg a lakosság életszínvonala folyamatosan csökkent. A parasztságot termelő szövetkezetekbe kényszerítették, a megtermelt élelmiszerek jelentős részét elvették, ez volt a kötelező beszolgáltatás. A családok többsége anyagi bizonytalanságban, zsúfolt társbérletekben vagy szegényes munkáslakásokban élt.

Az iskolákban kötelezővé tették az orosz nyelv tanulását. Az osztálytermekben és a közterületeken mindenütt a pártvezetők, elsősorban Rákosi Mátyás portréi függtek, akit a propaganda a nép atyjaként dicsőített. Az egyházi ünnepeket eltörölték, helyettük a szovjet szocialista forradalom ünnepe lett munkaszüneti nap. Szintén szovjet mintára Mikulásból télapó, karácsonyból fenyőünnep lett.

Mikulás helyett Télapó-ünnep

A gyárakban és üzemekben bevezették a kötelező normarendszert, amelyet folyamatosan emeltek. A dolgozókat egymással versenyeztették (ez volt a sztahanovista mozgalom), a mulasztásokat, késéseket pedig szigorúan büntették. A vasárnap sem volt mindig a pihenésé: a gyárakban gyakran rendeltek el kötelező, ingyenes „kommunista műszakokat” vagy vasárnapi túlmunkát.

Beszolgáltatásra érkező gazdák

A fizetések rendkívül alacsonyak voltak, az árak viszont magasak. A boltok polcai üresen tátongtak, a legalapvetőbb cikkekhez – mint a cipő, a szappan, a zsír vagy a cukor – csak hosszú sorban állás után lehetett hozzájutni. A húst és a kenyeret évekig jegyre adták. A dolgozóknak a fizetésük jelentős részét kötelezően fel kellett ajánlaniuk az állam javára úgynevezett békekölcsön formájában. Bár a propaganda szerint ez önkéntes hozzájárulás volt az ország építéséhez, a valóságban a gyűjtést az üzemekben és a munkahelyeken erőszakosan, nyomásgyakorlással hajtották végre.

Több gyermekotthon is Rákosi nevét vette fel

Suttogásból kiáltás

1956 nyarán szovjet nyomásra leváltották Rákosi Mátyást, a politikai légkör kicsit enyhült. Az emberek szabadabban mertek beszélni, kritikát megfogalmazni. Ősszel az 1949-ben kivégzett Rajk László és társai újratemetése a meghurcolt áldozatok, a politikai okokból elítéltek melletti demonstrációvá vált.

Tüntetők a Bem-szobornál

A budapesti Műszaki Egyetem hallgatói október 23-án délutánra békés tüntetést szerveztek a Bem szoborhoz, melyhez a többi egyetem, a középiskolások, sőt a gyári munkások is csatlakoztak. 16 pontban fogalmazták meg politikai és gazdasági követeléseiket, melyek között szerepelt:

A szovjet csapatok azonnali kivonása Magyarországról.
Új, független kormány felállítása Nagy Imre vezetésével.
Általános, titkos és többpárti választások kiírása.
A szólás-, sajtó- és véleményszabadság biztosítása, a cenzúra eltörlése.
A beszolgáltatási rendszer eltörlése és a bérrendezés.
A Kossuth-címer visszaállítása és a március 15-i nemzeti ünnep elismerése, a Sztálin-szobor eltávolítása.

Tüntetők tartanak a Bem-szoborhoz

A tüntetésen több mint 50 ezer ember gyűlt össze. Bessenyei Ferenc színművész elszavalta a Szózatot, a tömeg Gerő Ernő lemondását és a szovjet csapatok távozását követelte. Többen kivágták a nemzeti trikolór közepéből a Rákosi-címert, létrehozva ezzel a forradalom legfontosabb jelképét: a lyukas zászlót.

A lyukas zászló a forradalom jelképévé vált

Harc a szabadságért

Az egyetemisták tüntetésének hírére az emberek Budapest számos pontján gyülekezni kezdtek. A százezresre duzzadt tömeg a Parlament előtt követelte Nagy Imre, korábbi miniszterelnök beszédét. Október 23-án este elfoglalták a gyűlölt pártlap, a Szabad Nép székházát.

Sztálin csizmái a Felvonulási téren

A Városliget szélén, a Dózsa György úton tüntetők egy másik csoportja lángvágókkal, acélsodronnyal igyekezett ledönteni a kegyetlen kommunista diktátor, Sztálin 8 méter magas bronzszobrát. A hatalmas, Mikus Sándor által tervezett alkotás az elnyomó sztálinista diktatúra legfőbb jelképének számított, ledöntése a forradalom egyik legfontosabb szimbolikus eseményévé vált. A tüntetők a szobrot a Blaha Lujza térig vonszolták, ahol szétdarabolták. A talapzaton csak Sztálin csizmái maradtak, ezért a teret a pesti nép Csizma-térré keresztelte át.

A Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épülete

A Bródy Sándor utcában, a Rádió épületénél is harcok kezdődtek. A tüntetők követelése az volt, hogy olvassák be a diákok 16 pontját. A hatalom megtagadta a követelést, majd tűzharc bontakozott ki az épületet védő karhatalmi fegyveresek és a tüntetők között. Késő estére a békés tüntetés helyét a fegyveres felkelés vette át: Budapesten megkezdődött a harc a szabadságért.

A ledöntött Sztálin szobrot a tüntetők szétverték

Megindulnak a szovjet tankok

Október 24-én hajnalban a szovjet vezetés – a magyar pártvezetéssel egyetértésben – megindította a Vörös Hadsereg csapatait Budapest irányába. A hivatalos magyarázat szerint a „szovjet alakulatok a kormány kérését teljesítve részt vesznek a rend helyreállításában”. A cél a fegyveres felkelés gyors és kíméletlen elfojtása volt. Az utcákra, a fontos közlekedési csomópontokhoz lánctalpas páncélosok és harckocsik gördültek be, a főváros lakossága azonban ahelyett, hogy megfélemlíthették volna, fegyveres ellenállásba kezdett.

Szovjet tankok a Margit-hídon

A felkelők a Bem téri Radetzky-laktanyából és a Timót utcai fegyverraktárból nagy mennyiségű fegyvert zsákmányoltak és az önkéntes jelentkezők ezreit fegyverezték fel. Az Athaeneum Nyomda elfoglalása után megkezdődött a lakosság tájékoztatására szánt röpcédulák gyártása.

A reguláris hadsereggel szemben felálló civil felkelő csoportok a város stratégiai pontjain barikádokat emeltek. Mivel páncéltörő fegyvereik alig voltak, egy egyszerű, de rendkívül hatásos eszközt alkalmaztak: a Molotov-koktélt.

Utcakövekből rakott barikád és tank az Erzsébet körúton

A benzinnel töltött, meggyújtott palackokat a tankok motorházára dobták, ami lángra lobbantotta a nehéz harcjárműveket. A harcolók többsége a gyárakból érkező fiatal munkás és diák volt – őket nevezte el a köznyelv pesti srácoknak. Sok esetben még a tizenévesek is fegyvert fogtak, mert úgy érezték, saját jövőjükért küzdenek.

Ellenállási gócok a fővárosban

Corvin köz: Az Üllői út és a Nagykörút kereszteződésében álló moziépület és a mögötte lévő szűk utcák természetes erődítményként szolgáltak a fegyveres ellenállóknak. A csoport főparancsnokai Iván Kovács László és Pongrátz Gergely voltak. A november 4-i szovjet támadás ezt a környéket vette célba legerőteljesebben. A felkelőket a közeli Kilián laktanya csapatainak parancsnoka, Maléter Pál segítette, akit 1958-ban kivégeztek.

A Corvin köz

Széna tér: A budai oldal legfontosabb csomópontja, ahol jórészt fiatalokból és munkásokból álló csoportok állták útját a Budapestre benyomuló szovjet harckocsiknak. A Széna tériek vezetője Szabó János volt, de itt harcolt a 15 éves Mansfeld Péter is, akit 1959-ben végeztek ki.

Baross tér: A legnagyobb VII. kerületi és a harmadik legnépesebb budapesti fegyveres csoport, amelyet Nickelsburg László műszerész kemény kézzel irányított. Az első napokban „Baross Köztársaságként" tartották a függetlenségüket, majd betagozódtak az egységes Nemzetőrségbe. Nickelsburg a megtorlások egyik utolsó áldozata, 1961-ben végezték ki.

A József körút, háttérben a Kilián laktanya

Tűzoltó utca – A ferencvárosi Tűzoltó utcai ellenállás az egyik legaktívabb és a harcokban legtovább kitartó csoport volt Budapesten. Parancsnokuk Angyal István építésvezető meggyőződéses baloldaliként fordult szembe a rendszerrel. 1958-ban kivégezték.

Pesti srác a Corvin köznél

Szeles Erika, akit egy szovjet katona lőtt agyon november 7-én

A Kossuth téri sortűz

Október 25-én, a forradalom harmadik napján a fővárosban átmeneti enyhülés mutatkozott. A fegyveres harcok helyenként szüneteltek, és a pesti utcákon barátságos hangulat alakult ki: a tüntetők és a magyarul nem értő, bizonytalan szovjet katonák sok helyen szóba álltak egymással.
Mivel a kormány feloldotta a kijárási tilalmat, a Kossuth téren többezer fős, fegyvertelen, békésen demonstráló tömeg gyűlt össze. A téren állomásozó szovjet tankok legénysége nem mutatott ellenséges szándékot, így a jelenlévők azt hitték, a forradalom győzött, és a harcoknak vége.

Szovjet tankok a Kossuth téren

A békés hangulat percek alatt változott meg. A környező épületek tetejéről, valamint a térre érkező harckocsikból váratlanul gépfegyvertüzet nyitottak a menekülni képtelen, védtelen tömegre. A becslések szerint a tragédiának mintegy száz halálos áldozata és rengeteg sebesültje volt. Részint a Kossuth téri események miatt került sor október 30-án a budapesti pártház ostromára. A felkelők súlyos fegyveres harcok árán foglalták el a mai II. János Pál pápa téren álló épületet, a pártház védőit pedig meglincselték. A kegyetlenkedésekről készült fotók bejárták a világot, a forradalom bukása után pedig alapot szolgáltattak az új hatalomnak a megtorlásokhoz.

Sztálin képet égetnek a pártház előtt a forradalmárok

A forradalmárok által elfoglalt pártház

Hétköznapok a forradalomban

Miközben főváros utcaképét tankok, romok és fegyveresek határozták meg, a lakosságnak a túlélésért és az alapvető szükségletek biztosításáért kellett küzdenie.

A forradalom első napjaiban az utcákon eufórikus hangulat uralkodott. Idegen emberek borultak egymás nyakába, ölelkeztek össze. Az iskolákban tanítási szünet volt, a gyárakban pedig munkástanácsok vették át az irányítást, így a megszokott munkarend teljesen felborult.

Kenyérárusítás teherautóról

A péküzemek és élelmiszerboltok előtt hatalmas sorok alakultak ki, több sütőipari vállalat éjjel-nappal dolgozott. A szállítómunkások és a gépkocsivezetők gyakran életük kockáztatásával juttatták el a kenyeret Budapest különböző részeire. A parasztok teherautókkal hoztak élelmet vidékről a harcoló Budapest lakosságának. A lisztet, burgonyát sokszor ingyen, közvetlenül az utcákon, teherautókról osztottak szét.
A tömegközlekedés megbénult, a villamosok és buszok nem jártak, sok járművet barikádként használtak fel a harcokban. Az emberek gyalog közlekedtek a városon belül.

Pénzgyűjtés az áldozatok családjának

A tereken nyitott ládákat helyeztek el, hogy a forradalom áldozatainak és a sebesültek családjainak pénzt gyűjtsenek. A házak óvóhelyei valódi közösségi terekké váltak. A lakók megosztották egymással a maradék élelmiszert, a rádió híreit együtt hallgatták, és közösen ápolták a sebesülteket.

Sorállás egy élelmiszerbolt előtt

A bukás – Forgószél hadművelet

November 3-án új kormány alakult Nagy Imre vezetésével. A parlamentben tárgyalások kezdődtek a szovjet fegyveres erők kivonulásáról, a határokról azonban nyugtalanító hírek érkeztek a csapatmozgásokról.

A Forgószél hadművelet 1956. november 4-én hajnali 4 óra 15 perckor vette kezdetét. Hatalmas, több mint 17 hadosztályból álló hadsereg, mintegy 60 000 katona indított totális offenzívát a szabadságharc leverésére. Budapestet több irányból zárták körbe. A főváros lakói a lánctalpak dörgésére és a becsapódó tüzérségi lövedékek robbanására ébredtek. Hajnali 5 óra 20 perckor hangzott el Nagy Imre drámai, utolsó rádiós szózata, amelyben bejelentette a támadást, és közölte: „Csapataink harcban állnak!” Bár hivatalos parancs az ellenállásra a hadsereg vezetésétől nem érkezett, a nemzetőrök és a civil felkelők azonnal fegyvert fogtak.

Romba dőlt épület a Rákóczi út 72. szám alatt

A szovjet stratégia a kíméletlen túlerőre épült, mégis komoly ellenállásba ütköztek. A fegyveres harcok gócpontjai a Széna tér, a Corvin köz és a Thököly út környéke voltak. A „pesti srácok” Molotov-koktélokkal és zsákmányolt fegyverekkel napokig feltartóztatták a páncélosokat. A legszívósabb ellenállást a csepeli munkások tanúsították, akik egészen november 11-ig védték a gyártelepeket a nehéztüzérséggel szemben.

A Royal szálló épülete a harcok után

A hadművelet katonai sikere után a magyar kormány és a forradalom vezetőit letartóztatták, a szovjet szuronyok árnyékában megalakult Kádár János bábkormánya. A Forgószél végleg eltiporta a magyar szabadságot, romba döntötte Budapest utcáit, és elindította a huszadik század legvéresebb hazai megtorlását.

Ellenállás Zuglóban

A november 4-i szovjet támadás hírére a fővárosban ellenálló csapatok szerveződtek. Király Béla a Nemzetőrség főparancsnoka utasítása alapján Zuglóban a Bosnyák téren, a Mexikói út-Erzsébet királyné útja kereszteződésében, valamint a Thököly út Dózsa György út sarkán várták a felfegyverzett forradalmárok a szovjet intervenciót.

Légvédelmi ágyú a Bosnyák téren

A Bosnyák téren november 4-én dél körül kezdődtek a harcok. Az ellenállók a remiz tetejéről lőtték a szovjet páncélosokat, valamint felállítottak egy légvédelmi ágyút a Nagy Lajos király útján, a villamossíneken. Az Alumuniumárugyár dolgozói töltötték a Molotov-koktélként szolgáló benzines palackokat. A hősies harc ellenére a Bosnyák térieknek nem sikerült számottevő veszteséget okozniuk a szovjeteknek.

A Dózsa György út Thököly út kereszteződésében véres harcok folytak november 4-én délelőttől november 8-ig, ezért is kapta a sajtóban a pokoli sarok elnevezést.

A „pokoli sarok” a harcok után

A csoport, amely a Forradalmi Egyetemi Zászlóalj tagjaiból és a szomszédos kerület, a „csikágó” vagányaiból szerveződött, a kereszteződés sarkain álló bérházak utcafronti lakásait foglalta el, innen lőtték a tankokat. Az utat benzinnel és szappanos vízzel locsolták fel, amin a harckocsik nehezen tudtak haladni. A csoport jelentős károkat okozott a szovjeteknek, a halottak száma 25-30 főre volt tehető. A megtorlás időszakában a Thököly útiak közül többeket kivégeztek. Vezetőjük, Klauber István elmenekült az országból.

Harckocsi a remíz előtt a Bosnyák téren

A megtorlás

A forradalom bukását követő megtorlás a modern magyar történelem legszisztematikusabb politikai tisztogatása volt. Kádár János és a szovjet vezetés célul tűzte ki a forradalmi elit teljes megsemmisítését és a társadalom megfélemlítését. Bevezették a statáriális ítélkezést, ezekben a perekben a leggyakoribb vád a fegyverrejtegetés volt, átlagos büntetésként tíz év börtön járt az elkövetőknek.

A Nagy Imre per vádlottjai az ítélethirdetéskor

A megtorlás legfőbb szimbolikus aktusa Nagy Imre miniszterelnök és társai - Donáth Ferenc, Kopácsy Sándor, Tildy Zoltán, Maléter Pál, Gimes Miklós, Jánosi Ferenc, Vásárhelyi Miklós - elleni per volt. Nagy Imrét szervezkedés kezdeményezése, vezetése és hazaárulás vádjával, a fellebbezés lehetősége nélkül ítélték halálra. A miniszterelnököt Maléter Pállal és Gimes Miklóssal együtt 1958. június 16-án végezték ki. Holttestüket a Kozma utcai börtön udvarán földelték el. 1961-ben kerültek át a rákoskeresztúri új köztemető jeltelen sírjaiba.
A megtorlás gépezete azonban nemcsak a politikai vezetőkre, hanem a fegyveres ellenállókra is lecsapott.

Magyar menekültek Bécsben

Angyal István, a Tűzoltó utcai felkelők parancsnoka, a legendás Mansfeld Péter, aki épp betöltötte 18. évét, vagy éppen Tóth Ilona szigorló orvostanhallgató mind a kádári terror áldozataivá váltak.
Közel 230 embert végeztek ki, több mint 20 ezer embert börtönöztek be, és mintegy 13 ezer főt zártak internálótáborokba. A megtorlás elől közel 200 ezer magyar menekült el az országból.

A zöldhatáron menekülő magyar család

A forradalom emlékezete

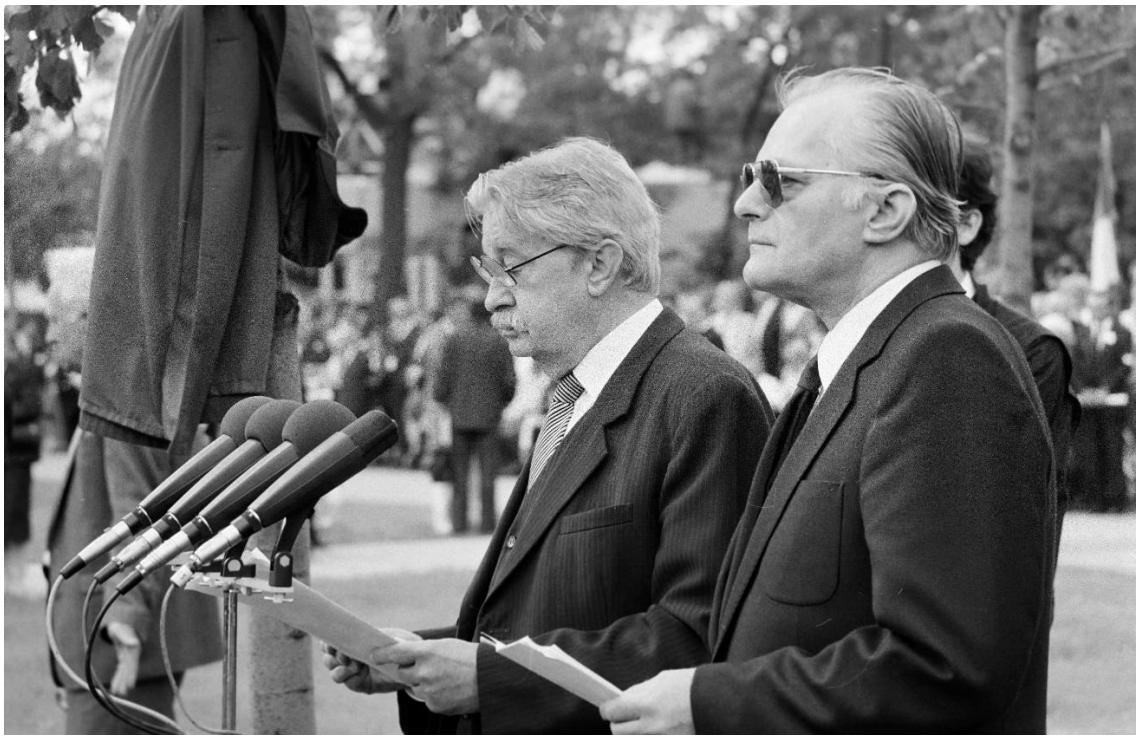
Az 1956-os forradalom a Kádár-rendszer legfőbb tabujának számított, a hivatalos álláspont „ellenforradalomként” bélyegezte meg a népfelkelést. A Nagy Imre-per iratait titkosították, a családok nem gyászolhatták el halottaikat, a forradalomról nyilvánosan nem lehetett beszélni, Nagy Imre nevét nem volt tanácsos kiejteni. Egy egész generáció nőtt fel úgy, hogy meghamisított tények alapján írott tankönyvekből tanulta a múltat.

A 301-es parcella gazzal benőtt sírjai az 1980-as évek végén

A fordulat az 1980-as évek végén érkezett el, amikor a Kádár-rendszer gazdasági és morális válsága elmélyült. Az ellenzéki mozgalmak egyre bátrabban követelték a múlt tisztázását. Az emlékezetpolitikai áttörés szimbolikus pillanata Pozsgay Imre 1989. januári rádióinterjúja volt, amelyben – a pártvezetés megkerülésével – kijelentette, hogy 1956-ban nem ellenforradalom, hanem népfelkelés történt. Ez a bejelentés lavinát indított el, és végleg megrendítette a rezsim legitimációját.

A mártír miniszterelnök és társai jeltelen, gazzal benőtt sírjainak felkutatása, a testek kihantolása 1989. március végén zajlott. A folyamat betetőzése volt 1989. június 16-án Nagy Imre és mártírtársai ünnepélyes újratemetése a Hősök terén. Október 23-át az új, demokratikus parlament hivatalos nemzeti ünneppé nyilvánította.

Mensáros László és Darvas Iván -maguk is 1956-os elítéltek- az áldozatok névsorát olvasták fel 1989. június 16-án

A rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellája a nemzeti emlékezet és a megbékélés zarándokhelyévé vált.

A gyászoló tömeg 1989. június 16-án